

osloboda tek najmlađa generacija kritičara. Međutim, iako je govorio da istoričar pa i kritičar mora da prati pisca u svim pokretima i izgledima, socijalnim, ekonomskim, psihičkim, istorijskim, nije se fosilizovao u crtanju rodoslova, genealoških tablica pisaca i nije bio pod opsesijom činjenica kao elementarne mere misli. U Skerlićevoj viziji književnosti svaki podatak živi osobenom dimenzijom celina, podrazumeva da u reči činjenica postoji reč čini da od bogatstva veza i odnosa te činjenice sa drugim iz različitih oblasti života zavisi punoća, smisao, individualnost svake posebne činjenice. Zato faktografska tradicija u našoj književnoj istoriji ima najmanje razloga da se poziva na Skerlića i krije iza njegovih ramena i skoro da nema suprotnijeg humora od onog koji su stvarali disertanti gradeći papirne fosilne grane Skerlićevih rodbinskih veza i odnosa, terajući u krajnost jedno načelo koje, budući svesnost dokumentacije, nije za aprornu osudu.

Najviše uporišta legenda o Skerliću našla je u Skerlićevom stilu. Skerlićev stil je „strašuća prozeta logika“, stil koji ne ostavlja nedoumicu nad izrečenom niti, makar i jednog trena, dovodi u sumnju završenost oblika u kojem je rečeno to što je kao misao ili osećanje začeto u kritičaru. Istine radi, taj misaoni proces nije bio složen; bez sluha za prostore ili slojeve nedorečenog, nikada ne ostavi mesta delikatnosti skepse, navlaoma čudenja ili čutanja pred složenostu sveta, za njega nije postojala drevna hamletovska rezerva ostalo je čutanje. On je znao za tajnu „misljenja u okosima“, argumentima rukovao kao vojnicima, a čitavu kritičarsku avanturu, u mesto uprošćenoj sažetosti slike, video je kao bitku za jasnost, kao vojevanje za načela reda i logike u meteu pojavnih oblika koje svet sadrži. Deviza, u dobroj meri tačna „što nije jasno nije francusko“ postaje sasvim tačna u parafrazi: što nije jasno nije Skerlićevo, i ako bi se išlo dalje na zastražavanje te francuske slike, jasnost je postala toliko Sker-

lićevim radostima slučajnog otkrića, trenutnog bleška i otuda neuporedivo količinom tvoračke snage prema gramatičarskoj, apotekarskoj stilistici svog učitelja, ostaje skoro ispod poredenja u suočavanju sa Matoševim stilskim predviom. Skerlićev stil je najčešće stil opštih istina, sa silnom snagom evokacije i sumiranja, veoma često govori prosečne misli prosečnom čitaocu ali budući da unapred zna, kritičarskom intuicijom sluši žarišta njegove osetljivosti, on pojačava kalibar tih sopstvenih globalnih istina do mere na kojoj sve to postaje objekat jedne podignute emocije prema kojoj i same istine postaju drugorazredne vrednosti. Ko se ne seća one tribunske bujice — predavanja O uništenju estetike i demokratizaciji u metnosti, u kojoj je na opštih mestima izgradio jednu od svojih najpoletnijih studija, ko se isto tako ne seća one studije moralnog lika Svetozara Markovića ili Jaše Ignjatovića, njegovog opisa smrti Stevana Lukovića, u kojem jedna isluženurna urna od alabastera od Mيسة tako ubedljivo završava sliku da zaboravima tog trenutka banalnost urne i Mيسة zajedno! U Skerliću je živela jedna neodređena količina talenta koja stvara celine i ta količina tako moćno posejana u većini njegovih kritika, učinila je da u mnogim trenucima zaboravimo na prirodu njene osnove, na ono što je u punoj zaostrenosti zahvata prema delima postalo kočnica perspektive u kritičaru. Taj smisao za stvaranje celina, globalnih slika-ideja koji uništava svaku težnju ka finesama, ka dijalektičkoj pažnji za pojedinačno, navika da sve ravna snagom sopstvene individualnosti, oduzela je Skerlićevom stilu difuzne energije, stegla njegovu misao i suviše prema zemlji i ono čime taj stil traje to je pre sjajna ekspanzivnost jednog temperamanta, obilje i preteranost u jednom smeru, nikako bogatstvo u razlikama, traganje u novom, beskrajan u raznovrsnom. Otuda je u tom stilu toliko poznatih mesta, olako zahvaćenih izraza, ponovlje-

ljivih načela” i „naukom utvrđenih zakona ljudske prirode i duha” i strasnom težnjom da sve ispita i osvjetli prostim umovanjem zdravog razuma, koji se oslanja na „suverene činjenice”, makar one bile privid stvari i dešavanja, Skerlić je pored sve zamašnosti formata, kao tumač pesničkih osobnosti ostao u domaćim XIX veka, književnost nije video kao posredni i spirativni moment određenog socijalnog razvika, nego kao sluškinju socijalnog progressa, a načela književne borbe često je jednačio, kraj svih ograda, sa pedagoškom predikacijom. Otuda je u njegovom videju dobrodušni profet Zmaj daleko iznad Laze Kostića, Šantić iznad Sime Milutinovića, nacionalna Milica Janković iznad slavke Isidore Sekulić, glas i sveta Branka Radičevića daleko iznad njegove stvarne vrednosti i zato je čitava jedna kolona nacionalnih bardova, demokratskih predstavnika, našla svoje počasno mesto u njegovoj Istoriji književnosti. On koji je tako strasno ponavljao reči o „Istoriji-učiteljskog života”, o relativnosti svih presuda, odmahnuo je rukom nad čitavim srednjim vekom naše književnosti, genijalnu, tribunsku prirodu Vuka Radičevića ostavio u senci blagostivog Dositeja Obradovića, bez iole strepnje prelomio preko kolena Njegoševu Luču mikrokozma kao delo mističke inspiracije, a između raspevane socijalne patetike Proke Jovkovića i tragične vizionarnosti Disa on je svoje simpatije poklonio Jovkiću!

On nije imao sluha za dijalektiku unutrašnje pesnikove radnice i rado je navodio Hajnovo odricanje sopstvene poezije u korist fišeka za gladne starice, a sav suptilni faustovski nemir i kočak pesnika sa neizrecivim, ne retko, svodio je na škrtost jedne građanski komotne formule o službi narodu. Skerlić nije slutio tamnije, dalekošniji ponornice stvaralačkih bića u kojima se kao u žiži ukrštaju perspektive narodnosti i bogatstva nasleđa, nije verovao da postoje plodne bolesti i verujuća odricanja, a sam pomen reči pesimizam,

U GRADENJU LEGENDE O SKERLIĆU OZELI SU UCESCA APSOLUTNO SVI

jasna melvinger

gladne jame večeri

Vi, čije likove raznose oblaci u magline neba, u senke vremena, snovi vas sjajnom svilom milovali po očima a trulež vezla svoje smeđe pokrove, Mamili vas mirise mladog lišta, još lepljivog od prolećnih sokova, a u mirise smrti ste se razili; da tražite rđu u belini cvasti, znak propasti. Obrisi vaših lica rastapaju se u kišnim kapima i reke uzavrele odnose obalu koja vam je podilazila prolećem, obalu koja vas je ljubila zelenilom vi ste još samo u zlatnoj lađi koja zalazi u otrovne kromnje, tamne jame večeri. (O, tvoj lik raznesen oblacima, pa opet tako staran u toplom krilu vazduha, o, tvoj lik rastopljen kišnim kapima što se opet za mene nad vodom pomalja.)

Pomućeni mojom ljubavlju zalutate u mirisnu smolu leta i vaš glas raznesen u daleka polja prolaznosti kao da se zrelo kruntiu, nad poljem moga smeđeg žita, tu, samo da nema te male, te uvek iste razdaljine što se stalno leđi i ledeni između tvoje pognuće glave, slomljenog sveta i moga uvek zaustavljenog pokreta.) Vi, što ste se rastopili u slasti tople svetlosti u slapove iznemoglog cveća sa malom jezom propasti, za vama plinu crvene boje krvi i preko ivica neba se razlivaju. (Crvena ruža žeže u mojoj ljubavi siše moj život svojim ustima koja zjape kao ispod zemlje, kao iz utrobe.)

tu mi se nebo u oči ulivalo

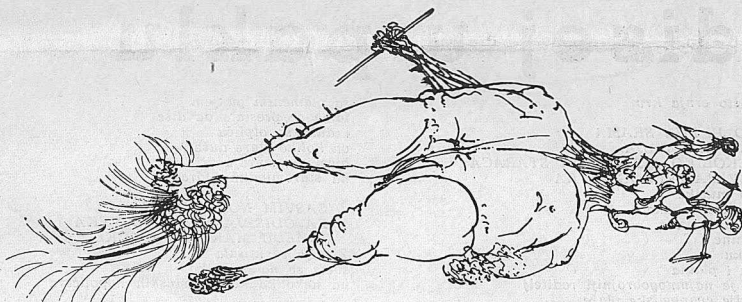
Tu govorim trezna čela iza koga promiču noći sa teretom zvezda, nevjestama mesečine, šume sa gnezdima tame, sa podzemnom tišinom [truljenja,

tu se još nose oblaci iznad teških planina u kojima čute izvori iznad reka u koje su vatre zagnjurenje. Tu sam još trezna čela čelo dogromiču groznice tudež devojštva, jeza tuđih ljubavi. Tu su me mirisi sporgov cektanja koje nikad do kraja ne dočevata plenili neđužnom sanjarjom, tu mi se nebo u oči ulivalo, nanosilo svoje plave [privide

preko plavog struka zumbula. Tu su me okusi slasti prožimali kao sunce zrele plodove dok nije gorčina razjela zlatne obrise topline i blagostitu iza moga čela promiču još samo talasi razjedenog sveća, vrelci venci vremena.

i poslednje ljubičice sna

Noć trnula u mom telu, u srcu mi tama strahom razdrobljena, samo propadala u mene zvezde bez dna i bez uspomene, krunice tuđe radosti u talog zgažene trave, prešle nežnosti. Noć trnula u mom telu crnom trnjinom, oporom gorčinom vremena, gušila sine ptice u svojim toplim nedrima, samo mesečina pevala ono što moje uho neće čuti nikada, samo neki vrelci sluh optočen ružama. Noć trnula u mom telu i sjajne ljuske mojih očiju kao hladna rosa nekom pitalve, ispijene budnošću do poslednjeg opreza. — (Neko je sa moga čela pokupio i poslednje ljubičice varljivo daljine, i poslednje ljubičice sna.)

Beauvais 1902 11

lićeva briga da od silne težnje ka toj jasnosti najčešće nije mogao jasno da vidi njenu duboku neprobojnu pomrčinu.

Treba priznati, osećeno i bez preterivanja: Skerlić je stilist, van svakog spora, stilist prvog reda, ali ne i veliki, nenadmašni stilist, kako je neprekidno trubila legija postskerlićijancu krijući se iza njegovih džinovskih ramena. Njegov stil se i suviše kretao u jednoj ravni, bio i suviše ravan sebi da bi mogao da bude svet, on nema onaj mudri podzemni sjaj, onaj pogled iznutra koji velikim stilovima daje utisek gibanja zemlje, izlivanja u beskrajnom broju oblika, njegov stil je sav u širini i dejstvu silno uznemirenom voluntarizma. Taj stil pruža utisak beskrajno široke, osvetljene ravnice, ali bez stupnjevitih postupnosti i raznolikih preliva mnogih brežuljaka i bregova koji daju stvarni reljef vidjenim duhovnim pejzažima pisaca. I kad je pisao o Marku Miljanovu i o Petru Kočiću, i o Jakovu Ignjatoviću, i o Milovanu Glišiću, i o Stevanu Sremcu, i o tolikim drugim, svu moć je koncentrisao na globalni i utisak, na mesto koje ti pisci poseduju u njegovoj viziji književnosti, a ne na nijanse njihovog duha. Sa izuzetkom esaja o Boži Kneževiću i Bori Stankoviću, Skerlić je uvek previše pouzdano rukovao sopstvenom inspiracijom, nikad se nije pre-

nih misli, odsustvo pomornije duhovitosti, neznatna doza elegancije i veoma mala, skoro neprijetna količina humora. On će zato reći, bez osećaja nijanse, „prav kao bor, čio kao soko” za Stevana Lukovića, „vedra glava” i za Dositeja, i za Ljubomira Nedića, i za Petra Kočića, i Marka Miljanova i Stanislava Vinavera, a reći „iskren, čist, krepak”, neće silaziti sa njegovih napisa čak ni u trenucima kad nije bilo teško otkriti njihovu malu pomoć njegovoj misli. Lekcije o starcu i drvima na primeru velikih pesimista mogao je da ponovi samo kritičar Skerlićevu bahate pravovornosti, a književna poredenja i sumiranja vrednosti na primeru razlike u imenima Isidora Sekulić — Milica Janković, u korist Milice, mogao je da vrši samo čovek neizlečive sigurnosti suda („Jednom rečju: Isidora i Milica. Ako igde, ovde se može reći: nomen est omen! Vaj, kako se gorko varaol! Misao da je Brankova poezija — poezija čoveka koji je „terao kera na prečanski način” ma koliko izgledala duhovito zaostrena, nije duhovita u osnovi jer ne sadrži ni deo istine o njegovoj poeziji, a ponovljena Vukova misao o Simi Sarajliji („poškropljena ludotvorom vodicom”), pokazuje isto toliko koliko je Skerlić bio daleko zakonima saživljavanja.

Sa suviše vere u eksperimentalnu estetiku, sa kultom „pozi-

dovodio ga je u stanje furioznog otpora i netolerancije. On je verovao u postojanje književnomurnih dekadentnih rasa, onda kad je jedna takva rasa donela Bodlera i Remboa, verovao u primat mladih i tek probuđenih nacija u kulturi i onda kad je uviđao da su sadržaji te moći u umetnosti „odjek odjeka, talas dalekih talasa”, „umornih rasa”, gradio svoju estetiku zdravlja i jasnosti u doba kad je moderni senzibilitet već osećao počeo da razara vladavaju simetrične punoće u umetnosti, stajao sa ironijom profeta nad remboovskim akcentima u poeziji i onda kad je ta poezija anticipirala svu basnoslovnu složenost i užasnost ljudi pred sopstvenim vizijama kraja. Vreme koje je donelo najpuniji uspon Skerliću kritičaru bilo je i vreme njegovog poraza.

Zato kad jednom naša konvencionalna istorija književnosti bude sumirala svoje račune sa ovim kritičarem, kad se liši nanosa legende i monotonosti osebina je jasnosti ovog duha, videće se da je u mnogim presudnim osobinama ovaj kritičar bio mnogo manje i mnogo manji ideolog književnosti nego što se moglo i pomisliti pre jedno pedeset godina. Sam, ako Skerlić rediživu, Dositej također, kroz svoje poslušne učenike, ne proklamuju, ne daj bože, novo moralno i nacionalno zdravlje.

Miroslav EGERIĆ